

Η Μελέτη του Εθνικισμού στην Κοινωνική Ψυχολογία.

«Η Αυταρχική Προσωπικότητα» (1950).

Υποκλίμακα Πατριωτισμού (Ψευδο- πατριωτισμός): Μη κριτική αποδοχή κοινωνικών νορμών και απόρριψη άλλων εθνών ή έξω-ομάδων.

Είναι δυνατό να υπάρχουν αληθινά πατριωτικά αισθήματα που βασίζονται στην αγάπη για την πατρίδα και όχι στην απόρριψη και μείωση των εξω- ομάδων.

Πατριωτισμός και Εθνικισμός: Οι Ψυχολογικές τους βάσεις. (Doob, 1964).

Ως πατριωτισμό θεωρεί την πεποίθηση των ατόμων και των ομάδων ότι η ευημερία τους εξαρτάται από τη διατήρηση και επέκταση της δύναμης και της κουλτούρας της κοινωνίας τους.

Εθνικισμός είναι οι απαιτήσεις των ατόμων μιας κοινωνίας που απορρέουν από τον πατριωτισμό τους.

Πατριωτισμός και Εθνικισμός στην έρευνα στάσεων.

Ο διαχωρισμός εθνικισμού /πατριωτισμού σε μεγάλο βαθμό απηχεί το διαχωρισμό ανάμεσα σε εθνοτικό και πολιτειακό εθνικισμό που γίνεται συχνά στις κοινωνικές επιστήμες.

Ο διαχωρισμός ανάμεσα σε δύο διαφορετικούς τύπους υπαγωγής σε ένα έθνος-κράτος ανάγεται σε δύο διαφορετικά φιλοσοφικά ρεύματα που θεωρούνται ότι οδήγησαν στη δημιουργία των σύγχρονων εθνών-κρατών: στο Γαλλικό Διαφωτισμό και το Γερμανικό Ρομαντισμό.

Ο Γαλλικός Διαφωτισμός προωθούσε την αντικατάσταση του παλαιού καθεστώτος με ένα νέο το οποίο θα βασιζόταν στον ορθολογισμό, την ισότητα των πολιτών και την εθελοντική αποδοχή ενός συστήματος νόμων και αξιών που θα ίσχυαν για όλους τους πολίτες.

Ο Γερμανικός Ρομαντισμός πρέσβευε ότι η εθνική κοινότητα αποτελεί μια εθνο-πολιτισμική μονάδα που τα άτομα που την αποτελούν συνδέονται μεταξύ τους μέσω συναισθημάτων που πολλές φορές είναι ασυνείδητα και βασίζονται στην κοινή ιστορική εμπειρία των ατόμων.

Η γλώσσα και οι λαϊκές παραδόσεις θεωρούνται ως αυθεντικές εκφάνσεις της εθνικής ψυχής και αποτελούν το συνεκτικό ιστό της εθνο-πολιτισμικής κοινότητας και το όχημα αναπαραγωγής του πολιτισμού.

Η εθνική κοινότητα δεν αποτελεί μια πολιτική οντότητα όπως στην περίπτωση του Γαλλικού Διαφωτισμού, αλλά μια πνευματική κοινότητα που η συνεκτικότητα της οφείλεται στην κοινή ιστορική μοίρα. Ο διαχωρισμός αυτός έχει χρησιμοποιηθεί στις κοινωνικές επιστήμες για να διαφοροποιήσει συνήθως χωρικά την ανάπτυξη της εθνικιστικής ιδεολογίας ανάμεσα σε «Δυτικές» χώρες και «Ανατολικές».

Ορισμένοι ερευνητές προσπάθησαν να εξετάσουν πως μπορεί να συνδέεται το ένα ή άλλο είδος εθνικισμού με την προκατάληψη και τις πολιτικές απέναντι στους μετανάστες.

Έχει υποστηριχθεί ότι συχνά έθνη-κράτη επικαλούμενα πολιτειακές αρχές προχωρούν στην καταπίεση μειονοτήτων καθώς θεωρούν ότι ο αγώνας τους για την αναγνώριση της πολιτισμικής τους ιδιαιτερότητας μπορεί να υπονομεύσει τις αρχές του πολιτειακού έθνους-κράτους.

Kosterman & Feshbach (1989). Κλίμακα μέτρησης Πατριωτισμού και Εθνικισμού.

Πατριωτισμός θεωρείται το συναισθηματικό στοιχείο κάποιου για την πατρίδα του, ο συναισθηματικός δεσμός με την πατρίδα.

Ο Εθνικισμός από την άλλη συνδέεται με την εθνική κυριαρχία και υπεροχή υπονοώντας υποτιμητικές συγκρίσεις με άλλα έθνη.

Υπήρχε μικρή αλλά στατιστικά σημαντική συνάφεια μεταξύ των δύο κλιμάκων.

Διάκριση μεταξύ «δημιουργικού» και «τυφλού» πατριωτισμού. (Schatz & Staub, 1997)

«Τυφλός» πατριωτισμός: Τυφλή υπακοή των προσταγμάτων της πατρίδας και μη κριτική αποδοχή των πολιτικών που αυτή υιοθετεί, ανεξάρτητα αν είναι αντίθετες με ευρύτερες ηθικές αξίες ή αν βλάπτουν άλλες χώρες.

Ο τυφλός πατριωτισμός έχει τη βάση του στην παιδική ηλικία όπου συχνά εμπεδώνεται ο διαχωρισμός ανάμεσα σε «εμάς» και τους «άλλους», στην αδυναμία απόκτησης μιας θετικής ατομικής ταυτότητας που οδηγεί σε διομαδικές συγκρίσεις και στο γεγονός ότι το άτομο είναι υποταγμένο στις ομάδες.

«Δημιουργικός» πατριωτισμός: ο συναισθηματικός δεσμός με την πατρίδα, ενώ παράλληλα υπάρχει η ικανότητα το άτομο να κριτικάρει τις αποφάσεις που παίρνει η χώρα του και προσπαθεί να τις αλλάξει.

Ο «δημιουργικός» πατριωτισμός βασίζεται στη συνειδητοποίηση από μέρος του παιδιού ότι συνδέεται με τον υπόλοιπο κόσμο, στην ύπαρξη ισχυρών προσωπικών αξιών και στη διατήρηση της ατομικότητας εντός της ομάδας.

Πολλές φορές η κριτική στην πατρίδα κάποιου μπορεί να έχει τη βάση της στη συμμετοχή σε άλλες κοινωνικές ή πολιτικές ομάδες.

Ψυχανάλυση και Πατριωτισμός/Εθνικισμός.

«Αυταρχική Προσωπικότητα». Η αυστηρή ανατροφή των παιδιών τα οδηγεί να αναπτύξουν αμφίθυμα συναισθήματα για τους γονείς τους και τα αρνητικά τα προβάλλουν τα εχθρικά συναισθήματα τους σε «κατάλληλους» εξωτερικούς στόχους, όπως αδύναμες εθνικές και εθνοτικές ομάδες.

Για τον Mack (1983) τα παιδιά διχοτομούν τις εμπειρίες τους σε αρνητικές και θετικές. Όταν γίνονται ικανά για συμβολική αναπαράσταση συνδέουν τις εμπειρίες τους με εξωτερικούς στόχους που είναι σημαντικοί για τη επιβίωση τους.

Οι συναισθηματικοί δεσμοί δεν αναπτύσσονται μόνο ανάμεσα στα παιδιά και τους γονείς αλλά και ανάμεσα στα παιδιά και το πολιτισμικό, εθνοτικό και εθνικό πλαίσιο.

Οι αρνητικές προσωπικές εμπειρίες αλλά και οι αρνητικές εθνικές και εθνοτικές εμπειρίες αποτελούν ένα απόθεμα εμπειριών που μπορούν να εκμεταλλευτούν διάφοροι ηγέτες και να στρέψουν άτομα προς τον εθνικισμό.

Σύμφωνα με τον Volkan (1988), η διχοτόμηση είναι μια ψυχολογική διεργασία όπου το παιδί διαχωρίζει την εικόνα της καλής και στοργικής μητέρας από την εικόνα της τιμωριτικής μητέρας γιατί δεν μπορεί να αντέξει την αμφισημία.

Αυτές οι αντιθετικές εικόνες της μητέρας δεν ενσωματώνονται ποτέ στο εγώ και αποτελούν συναισθηματικά υπόλοιπα τα οποία προβάλλονται σε κατάλληλους εξωτερικούς στόχους οι οποίοι είναι αυτοί που ενεργοποιούν τα ίδια συναισθήματα.

Οι στόχοι αυτοί της εξωτερίκευσης μας παρέχονται από το πολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο βρισκόμαστε και είναι οι εχθροί, οι σύμμαχοι αλλά και η εθνική μας ταυτότητα.

Η Kristeva (1987, 1993) βασίζεται κυρίως σε κοινωνιολογικές και πολιτικές θεωρίες στην προσπάθεια της να διαχωρίσει τον πατριωτισμό από τον εθνικισμό, υποστηρίζοντας την έννοια του πολιτικού εθνικισμού.

Υποστηρίζει την ύπαρξη ψυχολογικών μηχανισμών που σχετίζονται τόσο με τον πατριωτισμό όσο και με τον εθνικισμό. Ο εθνικός πολιτισμός του καθενός του παρέχει τα σημεία τα οποία του επιτρέπουν να εντάσσεται στον κοινωνικό του περίγυρο και να αναπτύσσει μια αίσθηση ταυτότητας.

Η εθνική ταυτότητα αποτελεί μια σωστή ναρκισσιστική εικόνα που επιτρέπει στο άτομο να αισθάνεται συνοχή. Όταν η εικόνα αυτή καταστραφεί αισθάνονται μελαγχολία και ντροπή και είναι δυνατό να ακολουθήσουν εθνικιστικά κινήματα ή ηγέτες για να την αποκαταστήσουν.

Με τις ψυχαναλυτικές θεωρίες και την τοποθέτηση των «εθνικών» φρονημάτων βαθιά στην ανθρώπινη ψυχή φυσικοποιείται ένα φαινόμενο το οποίο είναι σχετικά πρόσφατο.

Πολλές φορές οι στόχοι της εξωτερίκευσης δεν προέρχονται από διαφορετικά έθνη αλλά μέσα από το ίδιο, όπως στις περιπτώσεις εμφυλίων πολέμων.

Η ταύτιση του έθνους και του πολιτισμού είναι αρκετά προβληματική.

Η Θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας και ο εθνικισμός/ πατριωτισμός.

Αν και η Θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας είναι μια γενική θεωρία για την υπαγωγή στις ομάδες ο ορισμός της ομάδας του Tajfel είναι δανεισμένη από τον ορισμό που έδωσε ο ιστορικός Emerson για το έθνος.

Σύμφωνα με ορισμένους θεωρητικούς από τη στιγμή που η θεωρία αυτή υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι προσπαθούν να έχουν μια θετική κοινωνική ταυτότητα μέσα από τη σύγκριση και τη διαφοροποίηση από άλλες ομάδες, τότε θα έπρεπε να αναμένουμε μια θετική συσχέτιση μεταξύ εθνικής ταύτισης και μείωσης των άλλων ομάδων.

Παράλληλα υπέθεσαν ότι στις περιπτώσεις που θα χρησιμοποιηθεί μια σύγκριση με μια «ιδανική» κοινωνία ή μια διαχρονική σύγκριση της ίδιας κοινωνίας τότε η μείωση των άλλων εθνών θα είναι μικρή και κάτι τέτοιο θα αντιστοιχούσε στην έννοια του πατριωτισμού.

Άλλοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι οι διαχρονικές συγκρίσεις υπονοούν και συγκρίσεις με άλλες εθνικές ομάδες (Condor, 2001), ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι ορισμένες φορές η θετική διαφοροποίηση από κάποια άλλη εθνική ομάδα μπορεί να βασίζεται στις αρχές του φιλελευθερισμού και της ανοχής.

Οι Reicher & Hopkins (2001) ακολουθούν τη θεωρία της Αυτο-κατηγοριοποίησης αλλά εξετάζουν πως «κατασκευάζονται» οι κατηγορίες στο λόγο με στόχο να κινητοποιήσουν τους πολίτες σε συγκεκριμένες κατευθύνσεις.

Ασκούν κριτική στη θεωρία των Αυτο-Κατηγοριοποιήσεων γιατί θεωρούν ότι το πλαίσιο καθορίζει τον τρόπο που τα άτομα κατηγοριοποιούν τους άλλους αλλά και τον εαυτό τους.

Θεωρούν ότι οι εθνικές ταυτότητες δεν είναι σταθερές αλλά μεταβάλλονται ανάλογα με το στόχο των ομιλητών.

Έμφαση δίνεται στον τρόπο με τον οποίο οι πολιτικοί «κατασκευάζουν» στο λόγο τους την εθνική ταυτότητα με στόχο να κινητοποιήσουν τους πολίτες προς συγκεκριμένες δράσεις.

Το εθνικό συμφέρον «κατασκευάζεται» με συγκεκριμένο τρόπο ώστε να παρουσιάζεται ως κάτι το αυτονόητο με στόχο την υποστήριξη συγκεκριμένων πολιτικών.

Πατριωτισμός και εθνικισμός ως ένα ιδεολογικό δίλημμα.

Ο εθνικισμός και ο πατριωτισμός δεν είναι μια γενική τάση αλλά μπορεί να στοχεύει σε συγκεκριμένους «άλλους» που έχουν παίξει ρόλο στη ιστορική διαμόρφωση του συγκεκριμένου έθνους.

Πολλές φορές ο διαχωρισμός πατριωτισμού/ εθνικισμού χρησιμοποιείται για να δικαιολογήσει τα εθνικά φρονήματα της «ανεπτυγμένης» Δύσης και να καταδικάσει τα «εθνικιστικά» φρονήματα των άλλων χωρών.

Ο εθνικισμός και ο πατριωτισμός είναι πιθανό να έχουν τη βάση τους στο ίδιο ιδεολογικό υπόβαθρο, την ιδεολογία των εθνών κρατών.

Κοινωνικός κονστρουξιονισμός και ανάλυση λόγου: τα ψυχολογικά φαινόμενα δεν έχουν μια σταθερή και «φυσική» υπόσταση μέσα στους ανθρώπους, αλλά βρίσκονται «ανάμεσα» στους ανθρώπους στο τρόπο που οι άνθρωποι επικοινωνούν λεκτικά.

Ο λόγος θεωρείται ως ένα είδος κοινωνικής δράσης που έχει στόχο να επέμβει αλλά και να αλλάξει τον κόσμο.

Ιδιαίτερο ρόλο παίζει τόσο το μικροκοινωνικό όσο και το μακροκοινωνικό πλαίσιο στο τρόπο που οι άνθρωποι κατανοούν το κοινωνικό τους περιβάλλον.

Ορισμένοι ερευνητές προτείνουν να θεωρήσουμε το πατριωτισμό και τον εθνικισμό ως ένα ιδεολογικό ρητορικό δίλημμα που τα άτομα πρέπει να διαχειριστούν όταν μιλούν για εθνικές κατηγορίες.

Τα διλήμματα υπάρχουν στην κοινή λογική κάθε κοινωνίας γιατί τα άτομα που ζουν σε αυτήν μοιράζονται αξίες, πιστεύω και αρχές οι οποίες είναι αντικρουόμενες.

Αντίθετα με άλλες θεωρίες (π.χ. Festinger, 1957) όπου οι αντιθέσεις ανάμεσα σε αξίες και αρχές είναι κάτι το δυσάρεστο για τα άτομα μίας κοινωνίας και πρέπει να εξαλείφονται, η θεωρία των ιδεολογικών διλημμάτων υποστηρίζει ότι οι αντιθέσεις αυτές είναι απαραίτητη συνθήκη για την σκέψη αυτή καθ' αυτή.

Τα άτομα μίας κοινωνίας με άλλα λόγια σκέφτονται γιατί υποχρεούνται να πάρουν σημαντικές αποφάσεις και πρέπει να αναλογιστούν τα οφέλη και τις ζημιές των αποφάσεων αυτών λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορετικές αξίες και αρχές που εμπλέκονται στη λήψη των συγκεκριμένων αυτών αποφάσεων.

Τα διλήμματα αυτά όμως δεν είναι μόνο προνόμιο της κοινής λογικής, αλλά και των διαφόρων ιδεολογιών. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στα διλήμματα της Ιδεολογίας του Διαφωτισμού.

Το δίλημμα της προκατάληψης και της ανοχής. Στα χρόνια του Διαφωτισμού η λέξη «προκατάληψη» συνδέθηκε με γνώμες ή απόψεις που δεν απέρρεαν μέσα από μία λογική διεργασία των αντικειμενικών γεγονότων.

Όσοι μιλούν για τη χώρα τους σε αντιδιαστολή με άλλες χώρες από τη μία πρέπει να δείξουν ότι υποστηρίζουν τη χώρα τους, ενώ από την άλλη πρέπει να αποφύγουν αρνητικά σχόλια για άλλους λαούς που μπορεί να τους αφήσουν εκτεθειμένους σε κατηγορίες ότι είναι φορείς παράλογων προκαταλήψεων.

Με την ανάλυση λόγου μπορούμε να εξετάσουμε τον τρόπο που τα εθνικά φρονήματα χρησιμοποιούνται στο λόγο, αλλά και όταν αυτά δεν αναφέρονται άμεσα μπορούμε να εξετάσουμε ποιες συμπεριφορές ή απόψεις θεωρούνται προβληματικές και ποιες όχι, ποιες χρειάζονται δικαιολόγηση και ποιες όχι.

Η θεωρία του κοινότοπου εθνικισμού (Billig, 1995).

Ο Billig θεωρεί τον εθνικισμό ως μια ιδεολογία που εμφανίζει το διαχωρισμό του κόσμου σε έθνη-κράτη ως κάτι το φυσικό το οποίο «καθορίζει» τον τρόπο κατανόησης του κόσμου.

Ο εθνικισμός δεν είναι εμφανής μόνο στα αποσχιστικά κινήματα ή στις εμπόλεμες καταστάσεις μεταξύ κρατών αλλά και στις καθημερινές πρακτικές που αναπαράγουν την ιδεολογία αυτή.

Πολλά σημάδια της ιδεολογίας αυτής είναι παρόντα στην καθημερινότητα μας αλλά δεν τα προσέχουμε γιατί αποτελούν μια καθημερινή «ρουτίνα». Μόνο η απουσία τους μπορεί να μας κάνει να τα προσέξουμε.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι σημαίες που σε καθημερινή βάση συναντούμε αλλά δεν προσέχουμε την παρουσία τους.

Όλες αυτές οι καθημερινές κοινότητες πρακτικές προωθούν μια συγκεκριμένη κατανόηση του κόσμου και αποτελούν το «φυσικό» κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο διαβιούμε καθημερινά.

Ο Billig δίνει επίσης έμφαση στον τρόπο με τον οποίο η αναπαραγωγή της ιδεολογίας του εθνικισμού λαμβάνει χώρα μέσω της γλώσσας.

Η αναπαραγωγή αυτή δε γίνεται μόνο όταν οι πολιτικοί μιλούν για το έθνος συγκεκριμένα ή σε περιστάσεις που αφορούν λόγους εθνικών εορτών.

Έμφαση δίνεται στους τρόπους που ο αναγνώστης ή το κοινό των πολιτικών λόγων ή οι αναγνώστες ή οι τηλεθεατές καθημερινά καλούνται να καταλάβουν τον κόσμο τους μέσα από το πρίσμα του εθνικισμού.

Όταν οι αναγνώστες ή οι τηλεθεατές πληροφορούνται για τα «εθνικά» νέα ή για τη «χώρα» δε χρειάζεται κάποιος προσδιορισμός ώστε να καταλάβουμε σε ποια χώρα αναφέρεται.

Η μελέτη του εθνικισμού στην ελληνική εκπαίδευση. «Τι είν'η πατρίδα μας;»
(Φραγκουδάκη & Δραγώνα, 1997).

Πολλές φορές στο λόγο των εκπαιδευτικών η σχέση Ελλάδας- Ευρώπης αρθρώνεται μέσα από την έννοια της απειλής αλλοίωσης της εθνικής ταυτότητας.

Η υλική υπεροχή των Ευρωπαίων παρουσιάζεται ως απειλή για την Ελλάδα που μειονεκτεί υλικά. Η πολιτισμική υπεροχή της Ελλάδας θεωρείται δεδομένη. Το παρελθόν αποτελεί τη γραμμή άμυνας.

Ορισμένοι εκπαιδευτικοί υποστηρίζουν ότι ακριβώς λόγω του παρελθόντος και των στέρεων βάσεων του Ελληνικού πολιτισμού δεν υφίσταται απειλή από την Ευρώπη.

Ορισμένες φορές τονίζεται ότι η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση δεν εγκυμονεί κινδύνους αλλά ευκαιρίες για γόνιμο διάλογο μεταξύ των πολιτισμών.

Οι βασικές παραδοχές που φαίνεται να υπάρχουν στο λόγο των εκπαιδευτικών:

1. η ιεράρχηση των πολιτισμών σε ανώτερους και κατώτερους 2. η ιστορική συνέχεια θεωρείται δεδομένη και η ελληνική εθνική ταυτότητα παρουσιάζεται σχεδόν «αχρονική».

Σε σχέση με τους μετανάστες μερίδα των εκπαιδευτικών της έρευνας τους θεωρούσε ως μια απειλή τόσο υλική όσο και συμβολική.

Πολλές φορές τα μεταναστευτικά ρεύματα που έρχονται στην Ελλάδα παρουσιάζονται ως πολιτισμικά κατώτερα.

Η μετανάστευση παρουσιάζεται ως ένα πρόβλημα το οποίο θα έπρεπε να φροντίσει το ελληνικό κράτος.

Ορισμένες φορές αρθρωνόταν ένας ανθρωπιστικός λόγος σε σχέση με τους μετανάστες, ενώ άλλες φορές υπήρχε ευθεία καταδίκη της ξενοφοβίας.

Η παρουσίαση του εθνικού εαυτού και του άλλου στα ελληνικά σχολικά βιβλία ιστορίας.

Ο εθνικός εαυτός συχνά παρουσιάζεται ως ήρωας, θύμα σε αντίστιξη με τον εθνικό «άλλο» που παρουσιάζεται ως εχθρός, θύτης ή προδότης.

Η αφήγηση στα σχολικά βιβλία ιστορίας άλλοτε παίρνει τη μορφή εθνικού δράματος και άλλοτε τραγωδίας.

Η ιστορική συνέχεια αλλά και η γραμμικότητα της ιστορίας θεωρούνται δεδομένα ενώ ο εθνικός χώρος παρουσιάζεται ως σκηνικό ιστορικής δράσης αλλά και ως φορέας δράσης.

Το δίλημμα που πρέπει να χειριστούν τα βιβλία αυτά είναι να παρουσιάζονται επιστημονικά ορθά ενώ παράλληλα θέλουν να διαμορφώσουν το φρόνημα των μαθητών.